

СЕМІНАР 3-4

Рах Еуропа як соціальний феномен

Тема: Конфлікт та порозуміння

1. Значення «Примирення» та його практичне застосування:

Якщо зазирнемо у академічний словник української мови, то прочитаємо, що слово має кілька значень:

1. дія, результат та стан за значенням до слова «примиритися» – а це значить припинити суперечки, ворожнечу, відновити добрі стосунки, згоду, терпляче поставитись до чого-небудь небажаного;

2. злагода – мирні, дружні стосунки, відносини; взаємна домовленість про спільні дії, погодженість; гармонія у чому-небудь. Коли виникає необхідність говорити про примирення?

Коли розгорається конфлікт, коли він стає потенційно небезпечним, шкідливим. Причин виникнення конфлікту безліч. Та напевно наскрізною є різність цінностей та принципів.

У сучасній міжнародній практиці, на тлі ескалації конфліктів, термін «примирення» переважно досліджується у розрізі політичних конфліктів та війн. Але насправді примирення стосується багатьох сфер життя людини: особистої, сімейної, трудової, суспільної, культурної, історичної, політичної, юридичної тощо.

Як зазначав один із найвідоміших поборників примирення, сьомий Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, «люди різних релігій та культур живуть пліч-о-пліч майже в усіх куточках нашого світу, і в багатьох з нас ці ознаки ідентифікації накладаються одна на одну та поєднують нас з зовсім різними групами, ми можемо любити те, ким ми є, жити без ненависті до того, ким ми не є. Ми можемо розвиватись у наших власних традиціях, навіть коли вчимось один в одного та поважаємо вчення інших».

Завдання мирного співіснування стоїть і перед кожною людиною зокрема, і перед людством загалом. Так, Організації Об'єднаних Націй була створена, аби позбавити майбутні покоління від лихоліття війни. ООН закликала держави об'єднати зусилля у боротьбі з новими викликами і загрозами та зробити все можливе задля урегулювання всіх суперечок мирними засобами згідно зі Статутом ООН, не піддавати подальшій загрозі міжнародний мир і безпеку.

На 59-й сесії 24 листопада 2004 року Генеральна Асамблея ООН проголосила дні пам'яті та примирення, а саме 8 та/чи 9 травня і закликала держави-члени ООН, неурядові організації, приватних осіб відзначати ці дні як Дні пам'яті усіх жертв Другої світової війни.

У 2000 році Рада Безпеки ООН прийняла 7 резолюцій щодо глобальної програми дій із питань Жінок, Миру та Безпеки. І це лише приклади з численних проєктів цієї організації.

За останні роки багато людей в Україні почали втрачати надію на мир і здорові процеси розвитку країни. Для порятунку ситуації та запуску відновних процесів країні потрібно мати більше місцевих спеціалістів, відданих своїй справі, із потужними знаннями та навичками у сфері побудови миру, які здатні вести за собою інших, вказуючи шлях до порозуміння і сталого мирного розвитку. Україна підтримує миробудівничі ініціативи світу, бореться щоденно за врегулювання миру. Ми вчимося і шукаємо нові шляхи порозуміння.

Як зазначав лауреат Нобелівської премії миру Мартін Лютер Кінг: «Ми навчилися літати в повітрі як птахи та плавати в морі як риби, але ми не навчилися такої простої речі як жити в мирі як браття». Давайте вчитись разом!

2. Завдання примирення – врегулювати конфлікт

За заявою ООН, «відмінною рисою, яка визначає діяльність як розбудову миру, є те, чи веде діяльність до значного скорочення ризику загострення конфлікту».

Конфлікт – це зіткнення протилежних думок, поглядів, інтересів, прагнень, дій, планів у свідомості й поведінці окремої людини, різних індивідів або груп людей.

Конфлікти є невіддільною частиною людських стосунків. Важливо розуміти, що конфлікти на макрорівні (суспільства) підживлюють конфлікти на мікрорівні (сім'я, групи людей, колективи).

Найчастіше конфлікти виникають через те, що кожна людина є унікальною, має відмінні від інших погляди, вподобання і переконання, власні інтереси й бажання, які можуть вступати у суперечність з інтересами та бажаннями інших.

Причини конфліктів можуть бути різноманітними, наприклад:

- відмінності в інформації: неправильна інформація, брак інформації, додумування інформації, різниця в тлумаченні інформації (перекручування) тощо;

- відмінності в психологічних особливостях;

- незадовільні стосунки: брак взаємодії, неефективна комунікація, повторювана негативна поведінка, помилкове сприйняття, стереотипи, недовіра. Конфлікти можуть спричинятися відмінностями стилю життя, ідеологією, релігією, часовими обмеженнями тощо. На наш погляд, найвагомішими є відмінності в уявленнях та цінностях. Типологія конфліктів залежить від тих критеріїв, які беруться за основу. Існує значна кількість класифікацій конфліктів. Зазначимо деякі з них:

- за способом розв'язання: насильницькі, ненасильницькі;

- за сферою впливу: соціальні, політичні, організаційні, економічні, культурні;

- за ступенем прояву: відкриті, приховані;

- за кількістю учасників: міжгрупові, особистісно-групові, міжособистісні, внутрішньоособистісні;
- за функціональністю: конструктивні, деструктивні;
- за тривалістю: короткочасні, затяжні;
- за причинами: зумовлені трудовим процесом, психологічними особливостями людських взаємовідносин, індивідуальними особливостями членів групи.

Елементи конфлікту – це:

- суб'єкти конфлікту (люди, групи людей, країни, які вступають в конфлікт; вони активні учасники конфлікту);
- предмет конфлікту (те, через що відбувається конфлікт; може мати різне значення для суб'єктів конфлікту, бути матеріальним або нематеріальним);
- ресурсний бік взаємодії (законодавчі акти, правила, традиції тощо);
- позиції учасників стосовно один одного (вимоги, дії суб'єктів конфлікту);
- образ конфліктної ситуації – відображення предмету конфлікту у свідомості його суб'єктів;
- мотиви конфлікту (інтереси, погляди, цілі, переконання, побоювання).

У розвитку конфліктів виокремлюють п'ять стадій:

1. Виникнення конфліктної ситуації відбувається при зіткненні людей, інтереси і переконання яких істотно різняться.
2. Усвідомлення конфлікту відбувається тоді, коли хоча б один із його учасників починає відчувати дискомфорт у спілкуванні з іншими, критично й недоброчливо відгукується про них або уникає контактів з ними.
3. Початок відкритого протистояння – момент, коли один з учасників зважується на заяву або погрозу. Інший у відповідь також починає діяти: захищатись або нападати.
4. Ескалація конфлікту. На цьому етапі сторони відкрито заявляють про свої позиції. Вони можуть і не розуміти глибинної сутності конфлікту. Сторони часто вдаються до конфліктогенів – слів або дій, які провокують, розпалюють, посилюють конфлікт.
5. Завершення конфлікту можливе в разі його вирішення, досягнення домовленостей, порозуміння, втрати інтересу учасників до протистояння або відсторонення одного з опонентів.

Водночас можна виділи ще одну стадію – постконфліктна ситуація: наслідки для людей, колективів, організацій, країн.

Далай-лама зазначає: «Людина з великим запасом терпіння і толерантності іде життям із особливою часткою спокою та умиротворення. Така людина не лише щаслива і емоційно урівноважена, а і міцніша здоров'ям й менше піддається хворобам. У неї сильна воля, гарний апетит, їй легше заснути, бо її совість чиста».

Давайте будемо толерантними та терплячими!

Конфлікти – невіддільний складник життя будь-якої людини.

Це зіткнення протилежних цілей, потреб, інтересів, прагнень, бажань. Але конфлікт не слід розглядати виключно у негативному аспекті. Якщо навчитись ефективно управляти конфліктами, це дозволить уникати деструктивних конфліктів та отримати нові можливості через конструктивні конфлікти.

Існує кілька основних теорій конфлікту, які пояснюють природу їхнього виникнення, динаміку, наслідки, способи регулювання та попередження.

Кеннет Томас запропонував розрізнити 5 основних стратегій поведінки людей у конфліктній ситуації, знаючи які можна визначити відповідні способи розв'язання конфліктів.

1. Конкуренція (боротьба, домінування) – це спроба розв'язати конфлікт через тиск, погрози, застосування влади або сили, щоб змусити опонента прийняти протилежну позицію. Характерними особливостями є: повне зосередження виключно на власних інтересах, акцент – на досягненні мети будь-якою ціною. Цю стратегію обирає той, хто має переваги у фізичній силі, підтримці, у статусі і правах, матеріальних та інших можливостях. Оцінка успішності відбувається за основним критерієм: виграв чи програв. Це найтипівіша стратегія поведінки у конфлікті, але задоволення від такого результату отримує тільки сторона конфлікту, яка прагне добитися свого будь-якою ціною. Крім того, це задоволення швидкоплинне, оскільки пригнічена сторона отримає незадовільний результат та буде всіма способами уникати його виконання, в неї може виникнути образа або навіть прагнення помсти. Крім того, агресор також понесе репутаційні втрати, оскільки мати справу з людьми, що звикли таким чином розв'язувати конфлікти, мало, хто захоче.

Цей спосіб може бути ефективним, якщо:

- потрібно ухвалити швидкі рішення та достатньо влади й інших ресурсів для цього;
- розв'язок конфлікту іншим способом може зашкодити;
- учаснику конфлікту нема, що втрачати;
- відносини з опонентом не важливі.

2. Відсторонення від конфлікту (ухилення) – полягає у прямому висловлюванні небажання брати участь у врегулюванні конфлікту та захисті власних інтересів або обрання пасивної позиції. Часто замість розв'язання конфлікту відбувається його «заморожування», яке рано чи пізно призводить до нової ескалації. Ця стратегія може формувати невиправдані очікування або змушувати іншу сторону переходити до стратегії боротьби. Іноді ця стратегія може бути способом маніпуляції партнером.

Однак, цей спосіб є прийнятним, коли:

- потрібен час для опанування емоцій та відновлення раціонального мислення;
- предмет спору не важливий;

- необхідно виграти час (наприклад, для збору додаткової інформації, для роботи з власними аргументами);

- спроба швидкого вирішення конфлікту може ускладнити ситуацію.

3. Поступка (приспонування, підлаштування) – поведінка, спрямована на пом'якшення конфліктної ситуації та збереження стосунків, поступаючи тискові опонента та жертвуючи своїми інтересами. У результаті одна сторона відчувається у програванні, оскільки відмовляється від своїх інтересів, бажань, жертвуючи ними на користь іншої, а інша сторона задоволена тільки результатом, але обидві сторони не задоволені стосунками. Цей спосіб дещо схожий зі способом ухилення, однак для поступки характерна активна позиція, вчинення дій, яких хоче інша сторона конфлікту.

Цей спосіб доцільно застосовувати у разі:

- розуміння хибності власної позиції;
- якщо предмет спору важливіший для опонента;
- усвідомлення, що втрати від конфлікту будуть значними;
- важливості збереження стосунків;
- небезпеки будь-якого загострення стосунків.

4. Компроміс – це врегулювання конфлікту через взаємні поступки. Одна сторона дещо поступається своїми інтересами, щоб задовольнити їх частково, а інша сторона робить те саме. У результаті компромісу сторони не отримують повного задоволення, але зберігають стосунки. Ризик – обидві сторони не повністю задоволені результатом, що в майбутньому може спонукати їх до пошуку способів переглянути досягнуті домовленості.

Випадки, коли компроміс може бути ефективним:

- обидві сторони мають однакову владу (ресурси) і мають взаємовиключні інтереси;
- важливим є збереження відносин та отримання хоча б частини бажаного, замість втрати всього; } як тимчасове рішення для зниження конфронтації;
- коли він є кращим за інші альтернативи.

5. Співпраця передбачає спільний пошук рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін. Обидві сторони хочуть спільно розв'язати проблему, готові обговорювати суть конфлікту для пошуку рішення, яке влаштуватиме всіх. Цей спосіб має свої особливості, оскільки сторони спочатку «викладають на стіл» свої потреби та інтереси, а потім спільно обговорюють їх. Сторони повинні інвестувати свій час у пояснення власних бажань, вираження своїх потреб та інтересів (у тому числі, прихованих), вислуховування одне одного та напрацювання варіантів розв'язання проблеми з акцентом на задоволення справжніх бажань з обох сторін. Ця стратегія сприяє зміцненню стосунків.

Співпраця – найскладніший, але найекологічніший спосіб вирішення конфліктів, який дозволяє досягнути результату «win-win». Такий підхід рекомендується використовувати, якщо:

- предмет спору є дуже важливим для обох сторін, і ніхто не хоче повністю відмежовуватись або перекладати відповідальність на третіх осіб;
- між опонентами є певний рівень довіри;
- є відчуття рівності можливостей та відсутнє очевидне домінування однієї із сторін;
- опоненти мають різні приховані інтереси;
- у сторін є стратегічне бачення вигоди від співробітництва.

Правовий аспект вирішення конфліктів:

Говорячи про способи розв'язання конфліктів, не можна не згадати про правовий аспект їхнього розв'язання. Очевидно, що класифікація конфліктів є дуже широкою, адже залежно від критеріїв, конфлікти бувають: особистісні, міжособистісні, групові, міжгрупові та міждержавні; політичні, ідеологічні, міжнаціональні, соціальні, сімейнопобутові; бурхливі та слабковиражені, гострі та довготривалі тощо. Відповідно, і спосіб розв'язання конфлікту залежить від його виду.

Однак, якщо узагальнити, можна виділити основні дві групи способів вирішення конфліктів: традиційні та альтернативні.

Традиційні способи переговори претензійний порядок державні суди

Альтернативні способи посередництво (медіація) арбітраж третейські суди

Типові помилки в спілкуванні: Який би спосіб розв'язання конфлікту ви не обрали, важливо не допускати типових помилок у спілкуванні:

1. Думати, що точно розумієте, про що людина думає.
2. Бути переконаним у своїй правоті.
3. Бути впевненим, що вас зрозуміли, бо ви переконливо говорите.
4. Не слухати опонента.
5. Не ставити цілі в спілкуванні (або ставити їх неправильно).
6. Зосереджуватись тільки на процесі.
7. Думати про те, що сказати, а не те, як це зробити.
8. Зневажати або недооцінювати опонента.

Висновки Отже, ми поговорили про п'ять способів розв'язання конфліктів, які обирає більшість людей. Це: конкуренція, уникнення, поступка, компроміс та співпраця. Кожен із вказаних способів розв'язання конфліктів може бути ефективним у тому чи в іншому випадку. Однак, найекологічнішим варіантом, при якому діє формула «winwin», коли всі учасники конфлікту отримують перемогу, є співпраця.

Щоб визначити власну стратегію поведінки у конфлікті, ви можете пройти тест Кеннета Томаса, який можна знайти у вільному доступі у мережі інтернет. Вам буде запропоновано відповісти на ряд питань, обравши варіант відповіді, що найбільше відповідає вашим поглядам та думкам. Важливо розуміти, що тест не має правильних та неправильних варіантів відповіді – він призначений для визначення психологічних особливостей поведінки конкретного респондента. До тесту є ключі, які допоможуть зрозуміти, який спосіб розв'язання конфліктів є більш притаманним конкретно вам. Цей

результат дасть можливість переглянути власні підходи до розв'язання конфліктів та усвідомлено обирати ту чи іншу стратегію поведінки при виникненні конфліктів у майбутньому.

3. Способи розв'язання конфліктів

Під час ворожнечі люди вдаються до різної поведінки.

Пасивна поведінка – це відхід від ситуації (через страх, психологічні, емоційні чинники тощо). Активна поведінка:

Агресивна – будь-які форми поведінки, що передбачають заподіяння комусь або фізичної або психологічної шкоди. Така поведінка може викликати відповідні реакції – уникнення або зустрічної агресії; ускладнює побудову довгострокових відносин; призводить до образ та обурення, відмови від співпраці.

Маніпулятивна – це навмисне спонукання іншої людини до переживання певних станів, прийняття рішень і виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором його власних цілей. Маніпулятор усвідомлює та приховує свої цілі й засоби.

Асертивна – спосіб дії, при якому людина активно та послідовно відстоює свої інтереси, відкрито заявляє про свої цілі й наміри, поважаючи при цьому інтереси партнера.

Існують п'ять основних способів розв'язання конфліктів. Давайте коротко їх розглянемо, аби розуміти сенс примирення краще:

Відсторонення – людина висловлює небажання брати участь у його врегулюванні і захищати власні інтереси. Конфлікт залишається нерозв'язаним і через деякий час може спалахнути знову. Поступка – це спроба пом'якшити конфліктну ситуацію та зберегти стосунки, поступаючись тискові опонента. При цьому одна сторона почувається у програвші, оскільки відмовляється від своїх інтересів, бажань, своєї позиції, а інша задоволена тільки результатом, але обидві сторони не задоволені стосунками.

Боротьба – це управління конфліктом через тиск, застосування влади або сили, щоб змусити прийняти свою позицію. До боротьби вдається той, хто має переваги у фізичній силі, в підтримці з боку інших, у статусі і правах, матеріальних та інших можливостях. Задоволення від такого рішення конфлікту отримує тільки сторона конфлікту, яка прагне добитися свого за будь-яку ціну, але й вона в результаті програє, адже таких уникають і не бажають з ними мати справу.

Компроміс – це врегулювання конфлікту через взаємні поступки. На компроміс ідуть люди, які готові врахувати інтереси і бажання інших, щоб отримати щось для себе. Як наслідок – сторони не отримують повного задоволення, але зберігають стосунки. Співпраця передбачає спільний пошук рішення, яке відповідає інтересам усіх сторін. Обидві сторони хочуть спільно розв'язати проблему, готові обговорювати суть конфлікту для пошуку рішення, яке влаштуватиме всіх. Як наслідок – стосунки зміцнюються.

Співпраця – найкращий спосіб вирішення конфліктів. Який спосіб обрати – відсторонитися від конфлікту чи піти на поступки або рішуче відстоювати свою позицію – залежить від конкретної ситуації та змісту конфлікту. Однак для більшості ситуацій найкраще вирішувати конфлікти через переговори.

Задля цього мають виконуватися дії протилежні до замовчування та забуття. Конфлікти варто озвучувати, обговорювати в межах публічної дискусії і з безліччю розбіжностей конструювати шляхи до мирного врегулювання.

Звичайно, протилежні, ворожі інтереси буває складно примирити. Але можливо. І рішення налагодження миру можуть бути найнесподіванішими. Наприклад, 2006 року Німеччина та Франція, які часто за історію були запеклими ворогами, спробували створити спільний підручник з історії, в якому намагалися викласти не локалізоване, а цілісне, наднаціональне бачення єдиної історії двох країн. «У вас завжди є як мінімум два погляди на ситуацію, і це дозволяє учневі випрацювати власну позицію, власний погляд на історію», — зауважує один із видавців підручника.

В англійській мові існує сталий вираз — agree to disagree, тобто «погодитися на незгоду». Політика прощення — це згода на незгоду: можливість бути собою, дозволяючи іншому залишатися при своїй думці.

Алгоритм примирення

План дій для розв'язання конфліктів має обиратись індивідуально під кожен конкретну конфліктну ситуацію. Однак, оскільки розглядаючи тему способів розв'язання конфліктів, ми визначились, що найконструктивнішим, екологічним та ефективним способом розв'язання конфлікту є співпраця або кооперація, то, говорячи про алгоритм примирення, фокусуватимемось саме на цій стратегії.

Розробниками методики розв'язання конфліктів з досягненням вигідного для всіх сторін результату, яка здобула назву Гарвардської моделі переговорів, є Роджер Фішер та Біллі Урі. У книзі-бестселері «Getting to YES: Negotiating Agreement Without Giving In» автори пропонують розглядати переговори як гру зі своїми правилами, можливостями та загрозами, знаючи які можна передбачати результати та обирати правильну стратегію.

Якщо узагальнити метод Гарвардської школи переговорів, то його можна звести до чотирьох основних аспектів:

1. Люди – необхідно розмежовувати сторони як учасників переговорів і предмет переговорів. Важливо бачити в учасниках переговорів людей, враховувати їхні психологічні, емоційні, соціальні та інші особливості. Людям властиво пов'язувати відносини з проблемою, коли, наприклад, критичне зауваження на адресу партнера, сприймається як сигнал про погіршення стосунків. Слід також враховувати, що учасники переговорів майже завжди переслідують подвійну мету: одна з яких лежить у площині задач, а друга – у площині відносин. Отже, розбиратися потрібно з проблемами, а не з людьми.

2. Інтереси – про важливість поглиблення з рівня позицій на рівень інтересів (потреб) кожної сторони. Саме інтереси визначають проблему та предмет переговорів. Зосередитися на інтересах, а не на позиціях – означає відмовитись від позиційного торгу. Важливо вміти не тільки усвідомлювати власні інтереси, а й вміти ідентифікувати інтереси інших людей, тобто розуміти, що стоїть за сказаними словами, невербальними проявами та реакціями, вміти відкрито говорити про інтереси і пропонувати розв'язання кожної конкретної проблеми.

3. Варіанти – для того, щоб знайти взаємовигідні варіанти рішень, необхідно вийти з двомірної площини та подивитись на неї ніби збоку, аби уникнути відчуття безальтернативності способу ділення «пирога», зі шкодою інтересам принаймні однієї зі сторін. Варто відмовитись від страхів, критики, крайнощів та спільно генерувати якнайбільшу кількість варіантів, що створить сприятливий ґрунт для творчих та нестандартних рішень. Слід пам'ятати, що ключ до розумного прийняття рішень лежить в можливості вибору серед великої кількості різноманітних варіантів.

4. Критерії – для уникнення непорозумінь та маніпуляцій, а також для створення у сторін конфлікту відчуття справедливості, що додаватиме динаміки 2 переговорам, варто домовитись про прив'язку до об'єктивних критеріїв, заснованих на об'єктивних нормах, які сприйматимуться всіма учасниками конфлікту. До таких критеріїв можна віднести: ринкову ціну, висновок експерта, документально підтверджений розмір витрат, професійні норми, затверджені стандарти, традиції, судові рішення тощо. Після досягнення домовленостей про об'єктивні критерії, їх треба ще правильно застосувати. Для цього існують спеціальні процедури, які дозволяють зберігати баланс справедливості.

Заснувавшись на вказаних аспектах, можна визначити наступний алгоритм примирення:

1. Загальна діагностика конфлікту Для початку необхідно визначити, чи дійсно наявний конфлікт, адже іноді буває, що через неправильну інтерпретацію певних пропозицій або дій іншої сторони, виникає ілюзія конфлікту. Якщо конфлікт все ж наявний, необхідно зрозуміти причину його виникнення. Важливо вміти відрізнити причину конфлікту від його приводу. Причина конфлікту завжди пов'язана з потребою. Приводом конфлікту є, як правило, зовнішній чинник, який за принципом «останньої краплі» призводить до «вибуху». Потребами можуть бути: безпека, довіра, повага, свобода, любов, увага, визнання, рівність, підтримка, стабільність, незалежність, самовираження, контроль, розвиток, дружба, близькість, відпочинок тощо. Приводом для конфлікту є, наприклад: критичні слова, дії інших осіб, принизливі з вашої точки зору пропозиції тощо. Важливо розуміти, що конфлікти можливо розв'язати виключно на рівні потреб, а не зовнішніх чинників. Усвідомлення причини виникнення конфлікту дасть можливість виявити свої потреби, цілі та власне інтереси. Крім того, в

процесі діагностики конфлікту також необхідно визначитись із глибиною конфлікту.

Якщо ви маєте справу з **ціннісним конфліктом**, тобто конфліктом цінностей, світоглядів, як найскладнішим видом конфліктів, для його розв'язання необхідно, перш за все, прийняти думку, що в іншій людині може існувати інша картина світу та не намагатись її оцінювати або змінювати. Для зниження емоційного напруження можна домовитись на перших етапах не зачіпати найгостріші теми.

У випадку **конфлікту інтересів** важливо здійснити перехід з рівня позицій на рівень інтересів. Від взаємних звинувачень до рівня дослідження інтересів. Адже на рівні позицій конфлікт вирішити практично не можливо. Перевірка сумісності інтересів створить можливості для пошуку взаємовигідних рішень.

При **рольовому конфлікті** важливо розібратись у причині його виникнення: мова йде про свідомий вибір чи відсутність або некоректність інформації – це дозволить правильно обрати стратегію його врегулювання.

2. Пошук можливих шляхів розв'язання конфлікту

Після виявлення інтересів сторін конфлікту, перевірки їх на сумісність та пріоритезації стане чітко зрозуміло, які інтереси не суперечать одне одному, які є принциповими та менш важливими для кожної із сторін, що дасть можливість визначитись із картиною переговорного поля, в межах якого сторони шукатимуть прийнятні для себе рішення. Ефективною є методика збору варіантів у режимі мозкового штурму – коли фіксуються абсолютно всі варіанти рішень, без їхньої оцінки на початковому етапі. Це дає можливість знаходити несподівані та креативні рішення.

Варто бути налаштованим на співпрацю, спільний пошук найкращого рішення, а не на перемогу над іншою стороною.

Важливо не шукати правих та винуватих, не оцінювати аргументи кожної сторони, а фокусуватись на майбутньому, розуміючи, що точка зору часто залежить від кута, з якого кожна сторона дивиться на проблему. Це наочно видно на наступному малюнку з геометричними фігурами. Саме так часто відбувається і у реальних конфліктах.

3. Обрання найкращого варіанту рішення для припинення конфлікту

Для обрання найкращого для сторін рішення необхідно порівняти всі напрацьовані сторонами варіанти за критеріями, які визначали самі сторони конфлікту. Це можуть бути: критерій реалістичності виконання, достатності ресурсів для виконання, можливості виконання у визначений термін тощо. Також дуже важливо усвідомлювати наявні альтернативи обраному рішенню – як найкращі, так і найгірші. Якісно проведена робота на цьому етапі дозволить знайти дійсно найкраще рішення, засноване на інтересах всіх учасників конфлікту.

4. Реалізація розробленого сторонами плану виходу з конфлікту Якщо досягнуті сторонами домовленості дійсно засновані на їхніх інтересах, є взаємовигідними та реалістичними, з їх виконанням не виникатиме проблем,

оскільки в цьому будуть зацікавлені всі сторони. Однак, для запобігання непорозумінням, що можуть потенційно породити новий конфлікт, варто чітко обумовити покроковий план реалізації досягнутих сторонами домовленостей, з визначенням переліку необхідних дій, строків їх вчинення, порядку контролю та відповідальних осіб тощо. 4 Важливо також передбачити порядок дій сторін у випадку виникнення непередбачених ситуацій та підтримувати комунікацію протягом всього часу реалізації домовленостей сторін.

5. Оцінка ефективності дії плану, корегування за необхідності Цей пункт є важливими для збереження досягнутого прогресу сторін у вирішенні конфлікту та здатності їх спільно та адекватно реагувати на практичні ситуації, які можуть відрізнятись від прогнозованих сторонами під час досягнення домовленостей за столом переговорів. Висновки Підсумовуючи сказане, пропоную ще раз згадати алгоритм примирення, заснований на такій стратегії вирішення конфлікту як співпраця: 1. Загальна діагностика конфлікту. 2. Пошук можливих шляхів розв'язання конфлікту. 3. Обрання найкращого варіанту рішення. 4. Реалізація розробленого сторонами плану. 5. Оцінка ефективності плану та його корегування. Варто фокусуватись на чотирьох основних аспектах: люди, інтереси, варіанти та критерії. У цьому випадку ви отримуєте високі шанси не тільки розв'язати конфлікт з результатом «win-win», а й зберегти та покращити відносини з іншою стороною.

4. Роль посередника під час розв'язання конфліктів

У складних конфліктах з високим рівнем емоційної напруги його учасникам буває важко самотійно знайти конструктивний вихід з проблемної ситуації. Тоді виникає потреба у залученні посередника, який допоможе учасникам конфлікту дійти певної згоди. Залучення посередника до процесу розв'язання конфлікту відбувається при обранні його учасниками конструктивних стратегій: компромісу або співпраці. Роль посередника може виконувати керівник, HR-менеджер, директор школи, один із батьків, друг сім'ї, авторитетна для учасників конфлікту людина тощо. Існують також різні форми «кваліфікованого» посередництва, зокрема: арбітраж, примирення, фасилітація, медіація.

Арбітраж є формою посередництва з найжорсткішою роллю посередника (арбітра), рішення та рекомендації якого є обов'язковими для виконання. По суті вся судова система побудована за цим принципом.

Примирення застосовується у конфліктах, які містять риси шкідливості та загрозливості. Основна спрямованість примирення - не на результат та суть домовленостей, а на факт припинення ворожнечі між учасниками. Примирювач допомагає учасникам впоратись з емоціями.

Фасилітація застосовується для колективного або групового розв'язання конфліктів, це, по суті, модерування групових діалогів нейтральним посередником (фасилітатором).

Медіація – найуніверсальніша з вказаних форма посередництва, яка полягає у розв'язанні конфлікту за допомогою нейтрального посередника (медіатора), що допомагає сторонам конфлікту знайти рішення, які максимально задовольнятимуть інтереси кожного учасника конфлікту. Термін «медіація» в перекладі власне і означає «посередництво», відтак інколи медіацію і посередництво вживають як синоніми. Саме цю форму посередництва я пропоную розглянути детальніше.

Принципи медіації:

Добровільність означає, що медіація розпочинається та проводиться виключно за згодою всіх учасників конфлікту, за якими зберігається право вийти з процедури медіації у будь-який момент.

Нейтральність та незалежність посередника означає, що медіатор не представляє інтереси жодної зі сторін конфлікту, він не зацікавлений у розв'язанні конфлікту певним чином, що дозволяє йому бути максимально ефективним, а процедурі – безпечною та комфортною для сторін.

Конфіденційність означає неможливість передання без згоди учасників медіації будь-яким третім особам інформації, отриманої у процесі медіації.

Рівність сторін означає створення однакових можливостей для кожного учасника конфлікту для висловлення його позицій, врахування інтересів та участі у пошуку прийняттого рішення.

Активність та самовизначення сторін означає, що сторони самостійно визначають, які рішення є найкращими для розв'язання наявного між ними конфлікту та спільно шукають такі рішення.

Функції медіатора: Комунікативна функція – медіатор допомагає сторонам налагодити ефективний діалог, створити умови, за яких сторони зможуть опанувати власні емоції та бути здатними слухати та чути одне одного.

Модеруюча функція полягає у проведенні ряду організаційних заходів в процесі медіації, які є необхідними для її проведення: домовленості про зустрічі, створення комфортної обстановки, надання необхідної інформації та підтримки учасникам конфлікту, управління діалогом.

Аналітична функція проявляється у здатності медіатора перетворювати позиції сторін на їхні інтереси, допомагати сторонам усвідомлювати такі інтереси, діагностувати їх на предмет суперечності, взаємовиключності тощо, компетенції інтерпретувати емоції сторін, у тому числі їхні невербальні прояви, та сприяти сторонам у пошуку найкращих рішень із запропонованих ними.

Контрольна функція медіатора полягає у перевірці на реалістичність домовленостей сторін, досягнутих ними у процесі медіації, а також у деяких випадках – у здійсненні контролю за виконанням сторонами досягнутих домовленостей.

Інструменти медіатора

Медіатор має володіти рядом компетенцій, навичок, досвідом для якісного виконання ролі посередника у конфлікті. Арсенал його інструментів є досить широким та включає, зокрема: навички активного слухання, а саме - відкриті та закриті питання, перефразування, використання ключових слів, резюмування, рапорт, інші навички невербальної комунікації та багато іншого.

Майстерне та своєчасне застосування медіатором тих чи інших інструментів з його арсеналу інколи є вирішально важливим фактором у розв'язанні конфлікту, тому це можна назвати справжнім мистецтвом у сфері комунікації.

Етапи медіації

Медіація – гнучкий процес, який, однак, має певну визначену послідовність та процедуру проведення, що в більшості випадків виглядає приблизно так:

- вступне слово;
- представлення сторін та їхніх позицій;
- формування повістки переговорів;
- вентиляція емоцій;
- пошук варіантів рішень;
- підготовка угоди;
- завершення медіації;
- контроль за післямедіаційним періодом.

Сфери застосування медіації: Беззаперечними перевагами медіації є можливість її застосування на будь-якій стадії конфлікту (до суду, під час суду, після ухвалення судом рішення), а також майже у будь-яких видах спорів, які виникають між сторонами конфлікту. Іншими словами – практично не існує сфер відносин, де медіація не може бути застосована, але в кожній сфері може бути немедіабельним конкретний спір, однак це встановлюється в індивідуальному порядку.

Наведемо види спорів, які на сьогодні ефективно вирішуються за допомогою медіації, однак їх перелік не є обмеженим:

- сімейні спори (розлучення, поділ майна, визначення місця проживання дітей, аліментні, спадкові спори);
- спори між сусідами;
- шкільні спори;
- внутрішньоорганізаційні спори;
- комерційні спори;
- корпоративні спори;
- спори у сфері захисту прав споживачів;
- медичні спори;
- спори між бізнесом та владою;
- спори між громадськими організаціями та державою;
- спори між різними соціальними групами;

- міжкультурні спори;
- політичні спори.

Висновки Замість висновку наведемо 10 причин застосовувати медіацію для розв'язання спорів:

- знімає психологічне та емоційне напруження;
- дозволяє сторонам контролювати процес;
- заощаджує час і гроші на розв'язання спору;
- забезпечує конфіденційність і захищає від публічності;
- дозволяє знаходити нестандартні гнучкі рішення;
- створює сприятливе середовище для прийняття справедливих рішень;
- забезпечує добровільне виконання прийнятих рішень, що відповідають інтересам сторін;
- дозволяє зберегти відносини і репутацію;
- формує якісно нову культуру діалогу;
- дозволяє інвестувати в майбутнє, а не витратитись на минуле.

5. Трансформація конфліктів за допомогою мистецтва

Сутність трансформації конфліктів та роль метафори у їх вирішенні

Сьогодні ми проговоримо про те, як мистецтво може сприяти трансформації конфліктів. Ви вже опанували багато нового матеріалу впродовж навчання. Уявляєте, які бувають типи конфліктів, підходи та алгоритми щодо їх розв'язання. Сподіваюсь, ви вже спробували набуті навички на практиці. Спробуємо додати вам ще трохи поживи для роздумів та нових цікавих підходів до примирення.

Почнемо одразу із головного. Чому ця лекція називається саме трансформація конфліктів за допомогою мистецтва, а не, скажімо, врегулювання або вирішення конфліктів. Це не про можливості мистецтва, а про природу конфліктів. На мій погляд, найкращою метафорою конфліктів є море з його припливами та відливами. І вирішувати конфлікт – це аналізувати одну єдину хвилю, що нарощує свою міць і розбивається об скелі чи берег. А трансформувати конфлікт – це поглянути на картину ширше. Усвідомити, що морська гладінь буває спокійною і передбачуваною, навіть заспокійливою. Але періодично різні природні, сезонні і кліматичні чинники поєднуються і викликають сильні хвилювання на поверхні нашого моря.

Тобто спроба трансформації конфлікту – це не стільки прагнення розібратись в окремих епізодах конфлікту окремо, скільки у якості складових загальної картини.

Джон Поль Ледерак, американський науковець, автор 22 книжок з відновлення миру та медіації, пропонує таке визначення: «Трансформація конфліктів – це розуміння і відгук на наростання та затухання соціального конфлікту..., які знижують насильство, примножують справедливість ... і реагують на реальні проблеми у людських стосунках.»

Про що йдеться? Про здатність розуміти конфлікт позитивно, про його потенціал спонукати до перетворень, які на часі. А також про здатність відгукнутись на цей виклик так, щоб максимально використати цей позитивний потенціал.

Зверніть увагу, що допомогти пояснити вам це громіздке визначення допомогла метафора і мистецтво, яке їй по суті тотожне. Ще іспанський філософ Хосе Ортега-іГассет казав, що «метафора – це основна одиниця прекрасного, цеглинка, з якої складається будь-який твір мистецтва».

Мова іде про використання метафори у конфлікті. Хочу пояснити, як це працює у прикладній площині. Звичайно, мистецький сенс метафори полягає саме у багатозначності, у «примноженні» смислів. Але у цій лекції подивимось на метафору як на інструмент для «окреслення» спільної для сторін реальності. Це і є, насправді, надзавданням посередника – допомогти сторонам інтерпретувати метафоричний образ. І так, щоб він слугував їх порозумінню, а потрактування метафори стало їх спільним досвідом.

Ед Ватцке, австрійський філософ, культуролог і медіатор, вважає, що риторика сторін, що знаходяться у стані запеклого конфлікту, найчастіше розташовується в контексті війни. Він описує цей стан людей так: «Тривала війна з усіма супутніми явищами і з наслідками, що впливають з цього стану. Холодна війна з постійно спалахуючими гарячими поодинокими фазами. ... Війна на кількох фронтах з тривалою передісторією, яку кожна зі сторін (конфлікту) сприймає, відтворює і описує по-своєму. Ідеологія і раціоналізація кожної людини, яка ворогує з кимось, разом з образом ворога висічені в умах, серцях і душах людей, наче в камені. На стадії холодної війни спілкування між сторонами практично виключено. На стадії гарячих конфліктів воно відбувається в деструктивній формі ... Втягнуті в цей процес люди не можуть контролювати цю війну; навпаки, вже давно війна контролює їх».

Відповідно, посередник, який опинився на території «бойових дій», виступає сапером. Він змушений спочатку «розмінувати» поле, яке передбачено для діалогу. У ході ідеологічної боротьби, сторони намагаються перетягнути посередника на свій бік. Ведеться активна боротьба за статус жертви. Війна зруйнувала багато і у однієї, і в іншої сторони, залишила безліч ран, які кожна зі сторін ретельно відстежує і бажає продемонструвати усьому світові.

У подібному випадку збирати дані про всі інциденти і травми, розташовуючи їх в порядку пріоритетності, може бути не тільки не плідним, але і вельми болісним заняттям як для сторін, так і для посередника.

На думку Еда Ватцке, в цій ситуації може спрацювати «міст-метафора», тобто міст з контексту війни - у контекст миру. Тобто метафора, допомагає сконцентруватися на внутрішньому світі сторін з тим, щоб пробудити в них бажання миру вже на рівні намірів, думок, почуттів, бажань.

Коли за стіл переговорів сідають люди з інтенцією миру, дискусія набуває обрисів конструктивної. А конкретні події про хід війни має сенс

виносити на загальне обговорення тільки після завершення війни, коли в сприйнятті сторін відбулася зміна парадигм.

Прикладом мистецького «моста-метафори» може бути робота британського андерграундного художника Бенксі, яка з'явилась напередодні Різдва у Віфлеємі. Графіті під назвою «Alternativity». Воно зображує майже ренесансних янголят, які продираються поміж бетонних блоків на протилежну сторону. Робота розташована на Ізраїльському роз'єднувальному мурі. Художник помістив поточну соціополітичну ситуацію у контекст масових святкувань Різдва. Воно переносить наш внутрішній акцент з проблеми військового протистояння у контекст, що уможливорює, і навіть плекає, думки про примирення.

У межах всього сказаного вище у цьому розділі, термін «війна» слід теж сприймати як метафору. Він може означати як безпосередньо озброєний конфлікт, так і, скажімо, сімейну сутичку. У цьому випадку підхід до контексту зберігається.

Основні можливості візуального мистецтва у конфліктній трансформації

Для сталого ефекту, Ледерак радить працювати з конфліктом на всіх рівнях людської взаємодії. Це рівень особистості, рівень стосунків між особистостями, рівень структури, тобто державних установ, та рівень культури.

Спершу видається, що мистецтво може бути доречним інструментом лише на культурному рівні, адже воно природно є його частиною. Але зараз ми з вами подивимось, які форми художньої інтервенції можуть призвести до конфліктної трансформації на усіх рівнях людської взаємодії.

На рівні особистості, для людини у складних умовах конфлікту важливо каналізувати свою злість, впоратись з болем, пройти процес зцілення, відчуття надії. Тут у пригоді можуть стати твори абстрактних експресіоністів. Їх мотивами найчастіше є біль та крик. Вони дозволяють нам побачити власні злість та розпач. Як от для прикладу, картина «Обличчя війни» Сальвадора Далі. Стан катарсису, тобто очищення під впливом «подібних ефектів», який нам транслює картина, спрацьовує терапевтично.

Можна детальніше зупинитись на характері психічного ефекту, що виникає внаслідок реакції на катастрофічні події. Така реакція у критичних випадках може набувати патологічних форм, а саме – бути відстроченою. Подібна викривлена реакція на горе може тривати десятиліттями. В такому випадку, про майбутнє міркують у семантичних рамках минулого, а сьогодення ніби і не існує. Коли мова йде про спогади, минуле і сьогодення відрізняються, а у повторенні вони злиті воедино. Таким чином, минуле не дозволяє суб'єкту ясно бачити сьогодення.

На думку Олександра Еткінда, радянського психолога, а пізніше американського історика культури, «співвідношення між горем і виробництвом відмінностей можна визначити, використовуючи

відсторонення... Як творча варіація повторюваного минулого, відсторонення здатне перемогти пов'язаний з ним механізм вічного повторення травматичної пам'яті». Саме відсторонення рятує життя людини, яка перебуває у скорботі, від нападів міметичного горя. Воно наслідує втрату, але не відтворює її. В цьому аспекті, відмінності між травматичною пам'яттю про минуле і будь-яким її симулякром - не менш важливі, ніж їхні подібності. Адже вони дозволяють достовірно відрізнити уявну конструкцію від справжньої.

Доречною ілюстрацією цього феномену можуть бути роботи донецького художника Сергія Захарова (Мурзілки). Під час окупації Донецька Сергій малював на фанері карикатури на "героїв-ополченців" і таємно розміщував їх у людних місцях міста.

За це його було заарештовано окупаційною владою на півтора місяця, тричі його виводили на розстріл. Свій досвід художник передав у серії графічних робіт «Діра. Серпень чотирнадцятого». Це серія коміксів. Автор каже, що ця форма мистецтва є «найпотужнішою річчю, позаяк у ній переплітаються візуальне і вербальне сприйняття».

Опинившись на підконтрольній Україні території, художник згадував, що робота над серією малюнків-спогадів про пережите допомагала йому впоратись із травматичним досвідом. «Малюнки - це психотерапія, і досить потужна», - говорить художник в інтерв'ю «Дзеркалу тижня». Сергій Захаров наполягає, що почуття особистої образи і жагу до помсти не можна тримати в собі. До речі, у цьому ж інтерв'ю художник відзначає, що в Україні досі адекватно не осмислено досвід Другої світової війни, і це породжує руйнівну для держави суспільну поляризацію.

На рівні стосунків мистецтво також може позитивно трансформувати відносини. Воно пропонує глядачам простір для діалогу та сприяє виникненню емпатії до опонента. Коли ми маємо на меті стимулювати діалог та раціоналізувати його, правильним «обрамленням» для цього процесу може стати концептуальне мистецтво. Воно апелює переважно до розуму, є провокативним і спонукає до обміну думок.

Для прикладу, ось робота Марини Абрамович «Взуття вирушення». Кожний може самотійно відчувати, що полишати щось рідне серцю - це як рушати кудись у кам'яному взутті. Неможливо, і боляче намагатись. Цей досвід «через тіло» - достатньо вагомий привід відчувати емпатію до людей, які були змушені полишити власні домівки.

Наступна інсталяція – робота китайського митця Ая Вейвея. У лютому 2016 року відбувався Берлінський кінофестиваль. Митець прикрасив фасад Концертної зали, де відбувався гала-вечір «Кіно заради миру», 14-ю тисячами яскраво-помаранчевих рятувальних жилетів з грецького острова Лесбос в пам'ять про потонулих біженців. Надувні жилети стали символом скрути, яку долають сотні тисяч людей, які рятуються із зон збройних конфліктів, сподіваючись на кращу долю.

Інший проєкт, з яким я хочу вас познайомити, також пропонує, так би мовити, досвід «через тіло». Платформа культурних ініціатив «Ізоляція» у травні 2015 року представила свій проєкт #onvacation на венеціанському Бієнале. 6 травня 2015 активісти окупували павільйон держави, що окупує чужі території. Художники в уніформі з написом «у відпустці» запрошували відвідувачів приміряти військову уніформу і зробити «селфі» в одному з павільйонів країни-окупанту. Акція була задумана як пряма цитата на російських «зелених чоловічків», які окупували український Крим у 2014 році, стверджуючи, що вони перебувають «у відпустці».

Команда Ізоляції визнає, що не лише здійснила окупацію павільйонів країнокупантів, а також вела підривну діяльність. Вони закликали глядачів виставки приєднатися до окупації. Крім того, організатори акції використовували всі можливі форми пропаганди - від поширення друкованої продукції та соціальних медіа, до лобювання публікацій матеріалів про акцію в міжнародних медіа та культурних інститутах. Цитуючи так звану «анонімність» військової агресії РФ проти України, автори проєкту закликали глядача актуалізувати особисте розуміння окупації. А крім того, і дати оцінку впливу сучасних медіа в умовах військової агресії.

На структурному рівні мистецтво може підвищити обізнаність людей щодо актуальних суспільних проблем. Особливо таких, які можуть стати або вже стали причинами конфліктів. А також, мистецтво може бути адекватним способом визнати страждання сторін, залучених у конфлікт, запропонувати інструменти, щоб впоратись з відчуттям сорому та провини, а також запобігти структурному насильству. Давайте більш докладно зупинимось на тлумаченні останнього терміну. Структурне насильство – це створення державними інститутами умов, що не дозволяють певним категоріям людей задовольняти свої основні потреби. Його можна визначити як несправедливість і нерівність, які вбудовані в саму структуру суспільства. Це призводить до незбалансованих життєвих можливостей. Немає конкретного суб'єкта, що здійснює структурне насильство, воно вбудовано в соціальні інститути. Звичайно, як наслідок, суспільство тяжітиме до поляризації та конфліктів.

Гірким прикладом протистояння структурному насильству художньо став проєкт «Клубніка Андріївна», ініційований у квітні 2014-ого року художницею – перформеркою Алевтіною Кахідзе. За допомогою малюнків, які навмисно виконані нібито у дитячій манері, художниця розповідає про буденне життя своєї матері в так званій «ДНР». У текстах та малюнках художниця описує її як Клубніка Андріївна. Роботи зображують миттєвості життя на непідконтрольній території: дзвінки доньці з кладовища, бо лише туди добиває мобільний зв'язок; перехід через блокпости під постріли тощо. Дивіться, переказані життєві історії з непідконтрольної території уявлені і ретельно задокументовані. Експозиція навіть розміщена на лінії часу!

Проєкт переривається трагічною смертю матері художниці, яка стається на блокпосту 16 січня 2019-ого року.

А у квітні міністр соціальної політики Андрій Рева дозволив собі безапеляційно різки заяви щодо пенсіонерів з тимчасово окупованих районів Донбасу. Художниця Алевтина Кахідзе відповіла на його висловлювання малюнком із зображенням її матері, яка померла у черзі на контрольному пункті в'їзду-виїзду.

На картині художниці матір зображена зі словами «Пане міністре, їй не вистачило терпіння, вона померла». Мистецтво як засіб передачі особистого досвіду, коли наочно і правдиво, найбільш безпосередньо відображується особиста історія – це потужний спосіб акцентувати проблему, а також регуманізувати іншого. Повернемося до теми підвищення обізнаності стосовно певних конфліктних загроз. А також до питання плекання миротворчих настроїв, які можуть актуалізуватися у дезінтегрованому суспільстві. Візуальне мистецтво може представити у найкоротший термін найширшій аудиторії артистичний погляд на ситуацію, яка приймає форми загрозової, або, навпаки, обнадійливої.

Ось, наприклад, кілька муралів, зроблений у серпні 2017 року у Північній Ірландії. Виявилось, що близько 40% молоді не мають щонайменшого уявлення про так звані The Troubles. Це про конфлікт на етнічно-політичному тлі, що тривав з кінця 60-х років аж до підписання Белфастівської угоди у 98 році. Така «втрата пам'яті про шкоду», призводить до своєїрідної романтизації конфлікту. і це при тому, що протягом тридцяти років протистояння загинуло понад трьох з половиною тисяч осіб. Іноді доходить до спорадичних актів насильства і сьогодні. Отже, такі мурали у Північній Ірландії освічують молодь щодо загрози потенційної ескалації, працюють превентивно.

А ось до вашої уваги розпис на рештках сумнозвісного Берлінського муру. На мій погляд, це одна з найбільш надихаючих робіт експозиції - символ НДР "Трабант" пробиває Берлінський мур, наочно демонструючи прагнення людей до об'єднання. Це графіті Бригіт Кіндер «Test the Rest» (протестуй і решту) сповнено вітальної сили, відчуттям нового небокраю. Воно повідомляє глядачеві, що його сподівання свободи не стане марним. Мистецтво сприяє регуманізації, толерантності, формуванню нової «інклюзивної» суспільної ідентичності. Також надихає конструктивно переосмислити нове майбутнє, або прийняти спільне болісне минуле. Для ілюстрації думки, звернемо увагу на картину, що зображує короля екологічного карнавалу, автор – Barbudaz. Ця робота була представлена на дослідницькій резиденції «3.Міст: Ідентичність-2018». Протягом трьох тижнів в Маріуполі працювала група молодих художників у пошуках нових ідей. За цей час об'єктами досліджень для учасників проєкту стали міські пляжі, металургійні гіганти і морський порт. А також музеї Маріуполя і Сартани, і навіть старий цвинтар. Учасники підкреслюють, що, щоб надихнутись, їм було важливо започаткувати діалог з усім і з усіма, хто представляє місто. А це проєкт чернівецької художниці Ірини Каленик «Інтервенція», розпочатий у 2014 році. Мисткиня вибудовує власний погляд

на події минулого і сьогодення нашої країни. Вона пропонує читати їх не у хронологічній послідовності, а так, ніби історія невідступно присутня поруч - у вигляді образів та смислів. Так відбувається взаємопроникнення: теперішнє живиться подіями минулого і, водночас, ми постійно втручаємось в його тканину, щоб зіткати власну історію про самоідентифікацію.

Поняття «іншого» у конфлікті та регуманізація

Обмеження застосування візуального мистецтва у миротворчості Загалом, я мушу зізнатися, що, комбінуючи теорію і практику, я намагалась подати по-іншому звичне сприйняття ролі візуального мистецтва. Хотіла довести його інструментальність, щоб проявити його миротворчий потенціал. І я дійшла висновку, що найбільшого впливу на процеси порозуміння здійснює така мистецька інтервенція, яка представляє глядачу образ «іншого». Але таким чином, щоб це викликало емпатію та регуманізацію. Адже саме ці категорії складають фундамент для порозуміння. Через відносини з іншими, через їхню оцінку, людина розуміє, якою вона є. «Інший» дає необхідне «дзеркало», в якому відбиваються дії і вчинки «свого». І бажання акцентувати увагу на позитивності «свого» може привести до трансформації образу «Іншого» у «Чужого». А звідти до творення образу «Ворога» - один крок. Варто згадати **погляд Семуеля Хантінгтона на образ ворога. Він вважає його необхідною передумовою для консолідації громади та для відчуття власної цілісності. При цьому ворог – це завжди «інший».**

Отже, завдання миротворця – перетворити «ворога» на «іншого», існування якого принципово припустиме, історія якого зрозуміла. Зробимо важливий акцент: зрозуміти – не означає погодитись! Ми можемо мати суттєві світоглядні відмінності, але це не завадить нам зрозуміти історію іншого. Давайте розберемось, як працює у цьому випадку емпатія.

Емпатія – це здатність розуміти та відчувати почуття інших людей; побачити світ з позиції іншої людини; і скеровувати власну поведінку відповідно до цього.

Маршал Розенберг, психолог, медіатор, засновник підходу ненасильницького спілкування казав так: «Емпатія – це шанобливе розуміння того, що відчують інші люди. Замість того, щоб пропонувати емпатію, часто ми маємо сильне бажання дати пораду або заспокоїти, чи пояснити власну позицію або почуття. Натомість емпатія закликає нас очистити свій розум і слухати інших усім нашим єством».

Суть емпатії в тому, щоб мати можливість по-справжньому побачити іншу людину та відчувати її переживання. Якщо ми готові дійсно побачити іншу людину з відкритим серцем, ми готові до діалогу на такому рівні. Ми можемо разом розв'язувати дуже складні проблеми.

Вдало ілюструє емпатію «Катерина» Тараса Шевченка. Звернімо увагу на передній план картини, де зображено діда-ложкаря. Він у білому одязі сидить під деревом і проводить поглядом дівчину. У його погляді нема

засудження, лише пильна увага. Відповідно до законів лінійних перспектив, образ ложкаря надто близько зображени до центрально постаті, голова у капелюсі занадто збільшена. Проте ці її технічні «помилки» у малюванні є відомим засобом художньо виразності. Це акцентує її художнє значення образу. Фігура діда виявляє своє мовчазне співчуття Катерині. І це співчуття значно увиразнює важке горе дівчини, підсилюючи вплив на глядача.

А тепер давайте повернемося до поняття «дегуманізації» та потрактуємо його. В цілому, дегуманізація є багатоаспектним феноменом. Вона проявляє себе у політиці, культурі, а також у мистецтві.

Хосе Ортега-і-Гассет писав про проблеми дегуманізації мистецтва ще на початку минулого століття. Дегуманізованим мистецтвом він називав ті нові його напрямки, які здійснюють так звану «втечу від людини». Це про суто споглядальну насолоду від предмета мистецтва. Грубіше – про модерн. У сфері соціуму дегуманізація означає позбавлення іншого людських рис. Тобто, це психосоціальний процес, який за своїм характером звільняє людину від нормативних морально-етичних законів. Це дозволяє окремим людям і цілим групам брати участь в діях, які свідомо спрямовані на заподіяння шкоди іншим. Отже, ми вже не сприймаємо ворога як рівного нам, відповідно, для нас не існує табу на його знищення. Саме дегуманізація була однією з ключових функцій майже всіх геноцидів в світі. Її завдання – мобілізувати одну групу на насильство проти іншої. Зазвичай цей процес відбувається під гаслами: «Ми не можемо бути людяними у війні проти нелюдів». Люди і групи деперсоналізуються. Ми перестаємо сприймати людей як індивідуальностей, починаємо вважати їх частиною маси із загальними негативними рисами. Дегуманізуючи групу людей, ми позбавляємо їх права мати людські почуття і емоції. Тому що це дозволяє обійти наше індивідуальне психологічне протистояння насильству.

До факторів дегуманізації належать стереотипи і упередження, мова ворожнечі, навішування ярликів.

Приводом для дегуманізації може стати відчуття загрози власним цінностям, культурі, образу життя, а також відсутність спільного бачення майбутнього. У цьому аспекті, агресія сприймається агресором як акт захисту від загрози, яку він відчуває.

Очевидно, що з метою зупинення насильства, є сенс говорити про регуманізацію, тобто відновлення гуманістичних принципів у взаємовідносинах. У діалогових практиках для цього використовують особисті історії. Слухаючи розповідь людини про те, як саме конфлікт вплинув на її життя, ми маємо змогу подивитись далі, ніж звичні кліше, побачити живу людину, якій болить, яка постраждала. Аналогічно особистим історіям працює і візуальне мистецтво: воно надає нам можливість побачити вкрай особисту історію художника, перейнятися художнім замислом, відкрити нові виміри людяності як у собі, так і в іншому.

Потужними прикладами регуманізації є цикл робіт фотографки Лаладжи Сноу, яка у 2012 році у Кабулі впровадила проєкт «Ми не Мертві».

Вона робила фотографії англійських солдатів до, під час та після їх служби в Афганістані. Співставлення цих фотографій у вигляді триптихів дозволяло глядачу відстежити фізичні трансформації людини, які сталися протягом лише одного року на війні. Авторка каже, що вона зробила цю серію, щоб віддати шану солдатам за їх службу. А також, щоб привернути увагу до проблеми психологічної трансформації солдат. Лаладжа зауважила, що протягом чотирьох років вона спостерігала за бійцями в Іраку та Афганістані, і бачила, як вони перетворюються на власні тіні. Для нас ця серія також і про регуманізацію солдата. Вони першочергово – люди.

Отже, підсумуємо: для сталого миру, підхід до роботи з конфліктом повинен включати всі рівні людської взаємодії: рівень особистості, рівень стосунків між особистостями, рівень державних установ, та рівень культури. І мистецтво є чудовим медіатором у цьому процесі. Воно – це безпечне місце для травмованого передати свій досвід або зустрітися віч-на-віч зі своїм досвідом і відчувати свою приналежність, неодинокість; а для аутсайдера – це привід відчувати емпатію, перейнятися болем. Крім того, мистецтво створює нову свідомість глядача, має потенціал змінити реальність.

Таким чином, воно може спонукати людський дух до здійснення ефективних соціальних змін. Про силу духу та нашу реальність красномовно свідчить мурал австралійського художника Гвідо Ван Хелтена «Вчителька». Він розташований на стіні 9-поверхового будинку, який став відомим за роки війни через своє розташування. Він прийняв на себе шквал снарядів, оскільки загороджує Авдіївку зі східного краю, з боку Донецька. Відтоді як художник зобразив на східній стіні будинку портрет місцевої вчительки української мови та літератури Марини Марченко, «дев'ятка» стала ще і художнім об'єктом. Український арт-куратор Гео Лерос сказав: «Ця робота несе у собі величезну силу в виразі обличчя цієї людини, вона ніби промовляє їм з умиротворенням на обличчі: так, ви можете обстріляти нас, зруйнувати наші будинки, але ми нікуди не підемо з нашої рідної землі». Такі особисті історії, які представлені художньо, викликають емпатію та згуртовують громаду. Протягом лекції ви мали змогу у цьому переконатися. Я мала на меті саме це – сфокусувати ваш внутрішній і зовнішній зір на мистецькому вимірі питання війни і миру. Звичайно існують обмеження щодо застосування візуального мистецтва для умиротворення. Наприклад, візуальне мистецтво само по собі неспроможне здійснити необхідні перетворення. При цьому, якщо воно стане частиною системи заходів з розбудови миру, ефект синергії може здійснити суттєві зрушення.